

DOPRINOS MUHAMMEDA SEIDA SERDAREVIĆA MEKTEPSKOJ NASTAVI

hafiz Safet HUSEJNOVIĆ

Sažetak

Muhammed Seid Serdarević spada u plejadu istaknutih kulturnih, prosvjetnih i znanstvenih bošnjačkih intelektualaca s početka 20. stoljeća. Posbno mjesto u Serdarevićevom radu pripadalo je mektebu, mektepskoj nastavi i ponašanju polaznika mektepske nastave. Serdarevićev doprinos razvoju mekteba i mektepske nastave ogleda se u tri vida rada: a) pisanje udžbenika koji su isključivo namijenjeni polaznicima mektepske nastave. Ovdje treba posebno spomenuti Ta'limu tedžvid i Mektepski red, b) uključivanje u nastavni proces i upoznavanje s problematikom mektepske nastave, c) angažman u raznim vjersko-kulturnim udruženjima i aktivno učešće u reformi muslimanskih obrazovnih institucija, među njima i mekeba. Poseban interes iskazao je za pedagogiju, želeći popularizirati i modernizirati mektepsku nastavu kako bi je približio savremenoj evropskoj pedagoškoj nauci i praksi. Pisanjem udžbenika, izvođenjem mektepske nastave i njegov angažman u raznim udruženjima potvrđuje spomenuto.

Ključne riječi: muallim, mekteb, nastava.

UVOD

Muhammed Seid ef. Serdarević, raskošni talenat i vrsni intelektualac, ostavio je upečatljiv trag u gotovo svim islamskim znanostima. Izuzetno je zaslužan za štampanje udžbenika na bosanskom jeziku, a ostatak će upamćen i po uvođenju modernih pedagoških metoda i didaktičkih principa u nastavnim procesima.

Posebno mjesto u Serdarevićevom radu pripadalo je mektebu, mektepskoj nastavi i ponašanju polaznika mektepske nastave.

Mektebi se, kao početne vjerske škole za sticanje osnovnih saznanja iz islama, u Bosni i Hercegovini javljaju zajedno s podizanjem i izgradnjom prvih džamija, a to je vrijeme dolaska islama na naše prostore. U kasabama i gradovima podizali su ih, uglavnom, dobrotvori koji su za njihov rad zavještavali određenu imovinu i prihode dok su ih u manjim mjestima najčešće gradili sami mještani. Mektepske učionice bile su vrlo skromne, i veličinom i enterijerom, a podizane su, uglavnom, uz mjesne i mahalske džamije.

Osnovni cilj mektepske nastave bio je: nauči polaznika da uči u Kur'anu, da upozna osnovne temelje vjerovanja, osnove fikha, šerijatske propise i etiku. U početku su poseban problem bili udžbenici, jer su bili pisani na turskom ili arapskom jeziku. Dakle, trebalo je savladati i strani jezik i učiti na stranom jeziku, mada najveći dio napisanog oni nisu ni razumijeli.¹

Sve do prve reforme i obnavljanja rada mekteba (1894. godine), nastava je bila pojedinačna, uz to i fakultativna. Vrijeme (dužina) pohađanja i uzrast polaznika ničim nisu bili određeni niti ograničeni. To su bili sibjan-mektebi i u njima se malo šta mijenjalo cijelim tokom njihovog postojanja. Iz raspoloživih arhivskih podataka zna se da je pred kraj turske uprave u Bosni i Hercegovini bilo preko 900 sibjan-mekteba s oko 40.000 polaznika oba spola. Već 1910. godine bilo je 1970 mekteba u kojima je su sa 64.805 polaznika radila 2.032 muallima. Sedmog novembra 1893. godine ozakonjeno je otvaranje mektebi-ibtidaijja, a naredne, 1894. godine, u njima je uvedena razredna nastava u trajanju od tri godine. Konačno su, od 1912. godine, uvedeni i udžbenici na našem jeziku pisani arapskim harfovima, uz zamjenske znakove za slova koja se nalaze u

bosanskom a ne nalaze u arapskom jeziku. Od 1894. do 1906. godine u Bosni i Hercegovini je otvoreno 90 mektebi-ibtidaijja, a 1. januara 1918. godine bilo ih je 174. Obavezno pohađanje mektebi-ibtidaijja za muslimansku djecu u Bosni i Hercegovini je uvedeno 1914. godine, a njihov rad prestao je u aprilu 1952. godine, odnosno 1953.²

Serdarevićev doprinos razvoju mekteba i mektepske nastave ogleda se u tri vida rada:

1. Pisanje udžbenika koji su isključivo namijenjeni polaznicima mektepske nastave. Ovdje treba posebno spomenuti *Ta'limu tedžvid* i *Mektepski red*. Oba djela namijenjena su, isključivo, polaznicima mektepske nastave.

Ta'limu tedžvid

Na naslovnoj stranici ovog tedžvida ne piše ime autora, već ispod naziva djela stoji: *Nužno gradivo iz tedžvida za mektebi ibtidaijje s uputom u načinu obrađivanja njegovog*, a ispod toga velikim slovima piše: *Preštampano iz Muallima*. Upravo u to vrijeme Muhammed Seid ef. Serdarević bio je urednik *Muallima* i svoj tedžvid objavljivao je u tom listu. Tedžvid ima 55 stranica i štampan je u Islamskoj dioničarskoj štampariji u Sarajevu 1330/1912. godine, arapskim pismom, na bosanskom jeziku. Korićenje je mehko, format 11x15. *Ta'limu tedžvid* sadrži i brojne pedagoške metode i didaktičke principe.

U uvodnom dijelu Muhammed Seid ef. Serdarević spominje metodu usmenog izlaganja i razgovora. On navodi primjer muallima koji s djecom odlazi u džamiju da zajednički klanjaju namaz u kojem imam uči naglas. Potom ih pita kako im se svidjelo imamovo učenje, da li znaju šta je imam učio i mogu li to pronaći u Mushafu.

Autor za Kur'an koristi naziv Mushaf, što je učestaliji pojam na našim prostorima, posebno kada je riječ o starijim osobama. Autor to radi s ciljem da piše jezikom razumljivim onima kojima je štivo namijenjeno. Muallim u Mushafu nalazi ono što je imam učio i traži da neko od učenika to i prouči. I iz nastavka dijaloga uočljiva je primjerenost metode rada koju je odabrao muallim. On postupno uvodi djecu u nastavnu jedinicu i psihički ih priprema za usvajanje novih znanja, koristeći se pri tome različitim sredstvima i pomagalima. Učeci ašere naglas, muallim na *medovima* diže prst, na *idgamima* pritišće prst o sto i slično. To izaziva zainteresovanost slušalaca koji pomno prate njegovo učenje.

¹ Dr. Bilal Hasanović, "Islamske obrazovne ustanove u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941. godine", Islamski pedagoški fakultet u Zenici, Sarajevo, 2008. str. 37.

² "Vjerski običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini", o. c., str. 19.

Mektepski red

Članak o ovoj temi objavljen je u časopisu *Tarik*, pisan je arabicom i sadrži 35 pravila i principa kojih treba da se pridržavaju polaznici mektepske nastave, u mektebu i van mekteba. Iako sadrži nekolicinu arhaičnih izraza, budući da je pisan prije 102 godine, tekst je razumljiv i veoma koristan za muallime i polaznike mekteba. Na početku članka piše: "Ovaj mektepski red sastavio Muhamed Seid efendi Serdarević, prvi muallim u Zenici, a odobrila uvođenje u mektebi ibtidaijje Rijaset ulema svojim dopisom od 26. januara 1909., broj 88., i od 3. februara 1909. broj 381." U uvodnom dijelu stoji: "Ovim se mektepskim redom određuje poredak koji treba da vlada u ovoj mektebi ibtidaijji i propisuje kako treba da bude vladanje mektepske djece u mektebu i izvan mekteba". Ovom prilikom citirat ću i neka od mektepskih pravila: "Ići cestom i sokakom moraju se učenici vladati pristojno. Prema tome nije slobodno ulicom trčati, vikati, niti se igrati. Svaki učenik neka vladanjem svojim pokaže da se ponosi što ide u mekteb. Ponos učenika ne smije mu dopustiti da se druži s kojekakvim skitalicama i dangubama. Ko se druži sa skitalicama vrijeđa ugled mekteba i obraz učenika." Dalje veli: "Na ulici ne smije ići više učenika zajedno nego dva po dva. Tek kada koji ostane sam može se pridružiti, pa onda mogu ići po trojca u redu. Prolazeći pokraj odraslih i starijih moraju se učenici ukloniti kako će odrasli i stariji proći zgodnijim putem. Ako je put prostran i svojom širinom dobar valja se uklanjati na desno. Učevnim i uglednim ljudima valja uvijek lijepo temenna (naklon – poštovanje) učiniti. Ko sjedi, a kraj njega prođe neko kome treba temenna učiniti valja ustati na noge i stojeći mu temenna učiniti."

Detaljnijom analizom Mektepskog reda dolazi se do zaključka da to može poslužiti kao dobra osnova za uspostavljanje kodeksa ponašanja polaznika mektepske nastave danas. Spomenuta činjenica dobiva na značaju time što danas ne postoji kodeks ili pravilnik, u pisanoj formi, koji reguliše ponašanje polaznika mekteba.

2. Uključivanje u nastavni proces i upoznavanje s problematikom mektepske nastave.

U kalendaru *Mekteb* koji je izlazio u Sarajevu za školsku 1908/09. godinu Serdarević spominje da je u Zenici radio samo jedan mekteb ibtidaijja i da ga pohađa 158 učenika. Nastavu su održavala trojica muallima: Muhammed Seid Serdarević, Šaćir Ikočić

i Salih Džampo.³

3. Angažman u raznim vjersko-kulturnim udruženjima i aktivno učešće u reformi muslimanskih obrazovnih institucija, među njima i mekteba.

Mnogi radovi o Muhammedu Seidu Serdareviću svjedoče da je ovaj mladi erudita pristao na reforme muslimanskih institucija, muslimanskog djelovanja i diskursa općenito, sve to po obrascima klasika muslimanskog reformatorskog i obnoviteljskog mišljenja Džemaludina Afganija i Muhammeda Abduh. Serdarević je na prvoj Muallimsko-imamskoj skupštini (održana u Sarajevu sredinom septembra 1909. godine) izložio referat pod nazivom *Preustrojstvo mektebi ibtidaijja*. Ne samo iz naslova već i iz cijelog referata vidi se njegov odlučan reformatorski stav.

Samo godinu dana kasnije, Serdarević je u Sarajevu imenovan za urednika reformatorskog glasila *Muallim*. Taj časopis, kako navodi Alija Ahmić, izlazio je mjesečno, na 16 stranica, štampan je alhamijado pismom na srpskohrvatskom jeziku i donosio je članke i rasprave o mektepskoj nastavi, popularno pisane članke iz vjerskih znanosti, povijesti islama i razne društvene vijesti.

Muhammed Seid Serdarević bio je jedan od osnivača staleškog udruženja Muslimansko muallimsko i imamsko društvo, dvije godine bio je i predsjednik Glavnog odbora tog udruženja, a jedan je i od osnivača Udruženja bosanskohercegovačke ilmije (osnovano 1913. godine). Od početka pa sve do svoje smrti (1918. godine) bio je sekretar Udruženja.

Zaključak

Muhammed Seid Serdarević, kao svestrani intelektualac, dao je nemjerljivi doprinos reformi i razvoju mektepske nastave i na tom polju pružio izuzetnu pomoć tadašnjem reisu-l-ulemi Džemaludin ef. Čauševiću.

Poseban interes iskazao je za pedagogiju, želeći popularizirati i modernizirati mektepsku nastavu kako bi je približio savremenoj evropskoj pedagoškoj nauci i praksi. Pisanje udžbenika, izvođenje mektepske nastave i njegov angažman u raznim udruženjima potvrđuje spomenuto.

Ovom prilikom želim uputiti sugestiju Vjerskoprosvjetoj službi Rijasetu Islamske za-

³ Salih Jalimam, "Prošlost Zenice", Zenica, 1996. str. 231.

jednice u BiH koja će raditi na izradi kodeksa ili pravilnika ponašanja za polaznike mektepske nastave. Taj dokument trebao bi biti postavljen na vidnom mjestu svakog mekteba. Također, mogao bi

biti štampan u obliku letka i biti dijeljen polaznicima mektepske nastave na početku nastavne godine. Na ovaj način, sa kodeksom bi bili upoznati polaznici mektepske nastave i njihovi roditelji.

Summary

CONTRIBUTIONS OF MUHAMMED SEID SERDAREVIĆ TO
MAKTAB SCHOOLS

Hfz. Safet ef. HUSEJNOVIĆ

Muhammed Seid Serdarević is one of the most prominent and versatile Bosniak scholars of the beginning of the twentieth century. He had a particular interest in maktab schools, makatab class as well as the behaviour of the students of maktab schools. Serdarević's contribution to the development of maktab and maktab class is observed in three types of engagements : a) writing text books for maktab classes. Most important of these are Ta'limu tedžvid and Mektepski red, b) his own involvement in the process of teaching the maktab class, through which he got acquainted with the problems therein, c) his involvement in various religious and cultural associations and active participation in the reform of Muslim's educational institutions including the maktab. In attempt to modernize and popularize the maktab class and thus to bring it closer to the contemporary European pedagogy, both in theory and in practice, he kept a special focus on pedagogy.

Key words: muallim, maktab, class.

الموجز

إسهامات محمد سيد سرداريفيتش التدريسية في الكتاتيب

الحافظ صافت حسينوفيتش

يُصنّف محمد سيد سرداريفيتش ضمن كوكبة المثقفين البشائقة البارزين في المجالات الثقافية والتعليمية والعلمية. في بداية القرن العشرين. وقد احتلت الكتاتيب والتدريس فيها وسلوك التلاميذ بداخلها. مكانا خاصا في عمل سرداريفيتش. وتتجلى إسهامات سرداريفيتش في تطوير الكتاتيب والتدريس فيها في ثلاثة أوجه من العمل: (أ) تأليف الكتب المخصصة للتدريس في الكتاتيب. ونذكر منها بشكل خاص كتابي "تعليم التجويد" و "النظام داخل الكتاب": (ب) الانخراط في العملية التدريسية والتعرف على مصاعب التدريس في الكتاتيب: (ج) العمل في الجمعيات الدينية والثقافية المختلفة والمشاركة الفاعلة في إصلاح وتجديد المؤسسات التعليمية عند المسلمين. بما فيها الكتاتيب. لقد أبدى الشيخ اهتماما خاصا بالتربية. رغبة منه في نشر التدريس في الكتاتيب وتحديثه وجعله يقترب من علم التربية الأوروبي المعاصر وتطبيقاته العملية. والدليل على ما ذكر. تأليفه للكتب الدراسية وتدريسه في الكتاتيب وعمله في الجمعيات المختلفة. كلمات رئيسة: المعلم. الكتاب. التدريس.